

УДК 655.4(477)

*З. В. Григорова, Ж. М. Ковба, Л. П. Шендерівська*  
*Видавничо-поліграфічний інститут НТУУ «КПІ»*

## **ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОПОРЦІЙНОСТІ РОЗМІЩЕННЯ КНИГОТОРГОВЕЛЬНОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНІ**

*За даними моніторингу кафедри організації видавничої справи, поліграфії та книгорозповсюдження видавничо-поліграфічного інституту НТУУ «КПІ» 2005–2008 рр. аналізується стан роздрібної книготорговельної мережі: кількість і якість підприємств. Подаються показники та методика розрахунків пропорційної мережі роздрібної книжкової торгівлі.*

### ***Підприємство, книготорговельна мережа, роздрібна торгівля, книгарня***

Відзнакою часів СРСР була добре налагоджена система культурного розвитку населення, звісно, з превалюванням ідеологічного аспекту. Одним з основних напрямів державної політики було забезпечення книжковою продукцією усіх регіонів країни. З розпадом Радянського Союзу в Україні була зруйнована книготорговельна мережа, як штучно, низкою непопулярних указів, законів та інших нормативно-правових актів, так і внаслідок дії об'єктивних законів ринку. Сучасні умови характеризуються непропорційним забезпеченням регіонів закладами книжкової торгівлі. Теперішній етап розвитку книжкового бізнесу часто набуває стихійних форм (торгівля на універсальних базарах, книгоноші) або поки що нерозвинених, хоча перспективних, на кшталт Інтернет-книгарень, «книга-поштою».

Питанням розбудови книготорговельної мережі в Україні присвячені статті О. Афоніна, Г. Глової, А. Мураховського та інших. Ця проблематика є також безпосередньо предметом аналізу Державного комітету України з телебачення та радіомовлення. Слід зазначити, що розроблені окремі нормативи на практиці не виконуються через відсутність дієвого механізму їх реалізації. Зокрема, йдеться про «Вимоги щодо функціонування об'єктів роздрібної торгівлі книжковою продукцією», ухвалені Розпорядженням КМУ від 25 червня 2008 р. за №902-р [4]. Отже, відкритим залишається питання щодо мінімальної достатньої кількості книготорговельних підприємств задля пропорційного забезпечення населення книжковою продукцією.

Нині в Україні на порядку денному стоять питання не так якості, як кількості розміщення книгарень. За офіційними даними в Україні налічується від 300 до 500 книгарень, які представляють усі регіони. Йдеться про торгівлю новою книжковою продукцією, продаж букіністичних друкованих товарів не враховується. Отож за основу даних про кількість стаціонарних місць роздрібного продажу книжок взято дані моніторингу кафедри ОВПК за 2007–2008 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

**Роздрібна книготорговельна мережа України станом на 01.01.2009 р.**  
(за результатами моніторингу співробітників кафедри ОВПК)

Область	Форма роздрібної книжкової торгівлі				Друкована продукція в супермаркетах	Букіністична торгівля	
	Стационарна	Ятки, лотки	Ексклюзивна форма	Торг. преса + книги		Стационарні книгарні, відділи	Ятки
АР Крим	47	291	3	151	-	19	91
Вінницька	10	79	-	38	6	7	11
Волинська	57	101	-	97	5	5	11
Дніпропетровська	79	193	-	47	19	13	17
Донецька	51	103	-	71	8	11	21
Житомирська	16	39	-	41	3	5	17
Закарпатська	41	106	2	97	3	7	9
Запорізька	15	109	-	105	4	8	24
Івано-Франківська	15	107	5	109	3	9	17
Київська	35	241	18	546	19	12	58
Кіровоградська	11	39	-	59	2	5	9
Луганська	23	113	-	64	5	5	7
Львівська	119	930	2	198	83	19	53
Миколаївська	30	97	2	77	5	3	5
Одеська	33	117	-	101	3	3	5
Полтавська	19	41	-	109	4	3	12
Рівненська	31	101	-	81	3	3	7
Сумська	22	37	-	79	2	2	4
Тернопільська	17	71	-	79	3	9	11
Харківська	198	121	2	110	4	29	15
Херсонська	19	41	-	75	16	3	9
Хмельницька	17	71	-	101	5	3	7
Черкаська	42	121	-	83	2	5	9
Чернівецька	9	27	-	61	-	19	21
Чернігівська	15	44	-	61	2	1	3
м. Київ	50	400	3	432	12	4	151
м. Севастополь	5	17	-	9	3	1	5
<b>Україна</b>	<b>1026</b>	<b>3757</b>	<b>37</b>	<b>3081</b>	<b>224</b>	<b>213</b>	<b>609</b>

У таблиці наведено результати статистичних спостережень, здійснених співробітниками НТУУ «КПІ». Вони відрізняються від офіційної статистики Державного комітету України з телебачення та радіомовлення. Адже остання не враховує приватних осіб — розповсюджувачів видавничої продукції, торговельні представництва видавництва, гуртових книжкових баз чи бібліотек, розповсюджувачів букіністичної книги, торгівлю у супермаркетах.

Сучасна вітчизняна мережа книгопоширення сформована через традиційні суб'єкти, які функціонували за часів СРСР, а також новітні суб'єкти різних форм власності, створених у період набуття Україною незалежності. Найбільша спадщина радянських суб'єктів книгопоширення збереглася на Сході (Донецький, Луганський регіони), Півдні (Одеський, Дніпропетровський, Запорізький регіони). Серед новітніх слід зазначити книготорговельні мережі «Книжковий супермаркет», «Буква», «Літера», польсько-українська мережа «ЕМПК», активно зростаюча мережа «Книгарень С» (Київ, Володимир-Волинськ, Львів).

До лідерів за кількістю книгарень належать Одеська, Львівська, Дніпропетровська, Миколаївська, Запорізька області (завдяки превалованню туристичної літератури), Тернопільська (це є логічним наслідком великої кількості видавництв у регіоні). Загальна кількість стаціонарних книгарень різного походження за результатами моніторингу кафедри ОВПК у 2007–2008 рр. становить 1026. Серед них переважають універсальні книгарні. Варто зазначити динаміку появи і зникнення книгарень приватних форм власності, що залежить від правових, економічних і специфічних регіональних умов.

Позитивно впливає на збільшення кількості книгарень, з-поміж іншого, створення сприятливих умов владними органами. Завдяки забезпеченню лояльних умов оренди приміщень активно розвивається мережа книгопоширення у Львові, Івано-Франківську, Тернополі. Аутсайдерами є Миколаївська, Кіровоградська області.

Як свідчать дані моніторингу, найпоширенішою формою реалізації друкованої продукції є книжкові розкладки, ятки, головню, через відносно дешевизну такої форми продажу. Вони встановлюються, як правило, від власників — приватних підприємців, видавництв, дистриб'юторів. Їх асортимент стає розважальною, навчальною і художньою літературою. Лише на 30% це — позамагазинні форми реалізації літератури. Інші 70% — самостійні зареєстровані і незареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності. Загальна кількість таких суб'єктів — 3757. До їх числа входить змінна кількість робочих місць на книжкових базарах: «Петрівка» у Києві, «Райський уголок» у Харкові тощо.

В Україні останніми роками розвиваються ексклюзивні форми книгорозповсюдження. Ексклюзивна книжкова торгівля представлена:

- 1) епізодичною — обслуговування заходів, свят, фестивалів (в Україні

загальна кількість офіційно визнаних таких місць презентації і реалізації літератури — 37). Продаж здійснюють автори, видавництва, приватні підприємці; 2) виставково-ярмарковою.

Позитивною тенденцією є відродження книгообміну, переважно на базарах.

Як самостійна локальна мережа книгорозповсюдження задіяна торгівля у супермаркетах. Серед них можна виокремити: універсальні книгарні, книжкові відділи у мережі супермаркетів «Велика кишеня», «Арсен», «Караван» тощо. Також розкладки преси і популярних видань книготорговельних гуртовиків у супермаркетах мережі «Сільпо», «Арсен» тощо.

Постачання видавничої продукції у супермаркети здійснюється на основі угод з торгпресою, редакціями газет, журналів, видавництв. Кількість торгових точок книгопоширення у супермаркетах складно встановити через динаміку виникнення і закриття. Нині в Україні задіяно близько 213 таких книготоргових точок. Переважно вони відкриваються у мережі супермаркетів: «Велика кишеня», «Фора», «Караван», «Гауді», «Таргет» тощо. Як правило, брендові супермаркети мають власні торгові підприємства по всій Україні. Кількість супермаркетів, їх підприємств залежить від фінансових можливостей і ступеня освоєння торгових ніш. Так, 16 супермаркетів «Великої кишені» працюють у Києві, 4 — у Харкові, 3 — у Миколаєві, по одному — у Дніпропетровську, Івано-Франківську, Кіровограді, Луцьку, Полтаві, Севастополі, Ужгороді, Херсоні, Ялті. До 30% книжкової продукції продається у книгарнях, 10–15% — у супермаркетах. Остання в умовах кризи потрапляє або не потрапляє до споживача через примітивні канали: ятки, розкладки, базари.

Букіністична торгівля представлена невеликою кількістю стаціонарних книгарень, відділами букіністичної книги в університетських книгарнях, відділами у магазинах антикваріату, де продають переважно речовий вінтаж, а також раритетну книжкову продукцію (менше антикваріату, більше європейських та менше українських видань XVIII–XIX ст.). Оскільки ця форма дуже динамічна, подати точну інформацію про наявність таких відділів проблематично. Так, у Севастополі, Чернігівській області є по одній букіністичній книгарні. Натомість, у Харківській, Львівській, Київській, Чернівецькій областях — від 10 до 20 книгарень і відділень.

Найпоширенішим видом букіністичної торгівлі є базари, ятки, банальна несанкціонована торгівля з розкладок на землі, на ринках міст і містечок у суботу і неділю.

Варто виокремити букіністичні ряди на ринку «Петрівка», спеціалізований букіністичний базар у Львові біля пам'ятника Івану Федорову, ринок «Балка» у Харкові. Кожної четвертої суботи місяця у Експо-центрі на лівому березі м. Києва відбувається торгівля антикварними і старими друкованими виданнями у режимі продажу антикваріату та вінтажу. Букіністична торгівля є неконтрольованою і стихійною.

Представлена книжкова продукція і у кіосках періодики (Торгпреса, «Союзпечать», «Укрпреса») різних форм власності, найчастіше — це серійні видання, які випускають Видавничі дома «Високий замок», «Комсомольська правда в Україні», «Киевские ведомости».

Поширеною формою книгорозповсюдження з початку 90-х рр. стали книжкові ринки за сутністю базари: «Райський уголок» (Харків), «Петрівка» (Київ), а також стихійна торгівля новою і старою книжкою різних видавництв, років видаць з розкладок на землі, рідше на імпровізованих столиках, з машин у суботу і неділю майже на усіх великих і малих базарах кожного міста і містечка.

Таким чином, роздрібна книготорговельна мережа України представлена стаціонарними книгарнями, ятками, лотками, ексклюзивними формами, кіосками періодики, книготоргівлею в супермаркетах.

Як свідчать дані останніх соціологічних досліджень, понад 50% покупців віддають перевагу придбанню книжок у магазинах [3]. Саме тому проблема пропорційності розміщення книготорговельної мережі та її територіальної наближеності до споживачів є актуальною.

Ступінь пропорційності розміщення підприємств торгівлі розподілу жителів дає можливість оцінити частковий коефіцієнт локалізації [1]:

$$Kл' = \frac{\bar{S}'}{\bar{H}'}, \quad (1)$$

де  $Kл'$  — частковий коефіцієнт забезпеченості населення даного регіону торговельними підприємствами;  $\bar{S}'$  — питома вага регіону у загальному числі торговельних підприємств;  $\bar{H}'$  — питома вага регіону у загальній середньорічній чисельності населення.

Часткові коефіцієнти локалізації мають значення більше або менше одиниці. Якщо  $Kл' > 1$ , то забезпеченість населення даного регіону торговельною площею вище середньої по країні, якщо  $Kл' < 1$ , то — нижче. Як свідчать дані досліджень, найбільш пропорційне чисельності населення забезпечення книготорговельними підприємствами мають Харківська, Волинська, Львівська, Закарпатська, Черкаська області (табл. 2).

Таблиця 2

**Рейтинг областей (міст) України  
за критерієм забезпеченості населення торговельною площею**

№	Область, місто	Частковий коефіцієнт локалізації
1	2	3
1	Харківська	3,2004
2	Волинська	2,4740
3	Львівська	2,0964

Продовження табл. 2

1	2	3
4	Закарпатська	1,4830
5	Черкаська	1,4482
6	Рівненська	1,2113
7	Миколаївська	1,1283
8	АР Крим	1,0745
9	Дніпропетровська	1,0530
10	Київська	0,9110
11	Сумська	0,8357
12	м. Київ	0,8131
13	Херсонська	0,7774
14	Тернопільська	0,6993
15	Одеська	0,6204
16	Чернігівська	0,6016
17	м. Севастополь	0,5916
18	Хмельницька	0,5700
19	Полтавська	0,5654
20	Житомирська	0,5560
21	Донецька	0,5097
22	Івано-Франківська	0,4885
23	Кіровоградська	0,4817
24	Чернівецька	0,4477
25	Луганська	0,4436
26	Запорізька	0,3704
27	Вінницька	0,2709

Частковий коефіцієнт локалізації розраховується по окремих регіонах, а загалом по усій території забезпеченість торговельною площею визначається за допомогою *загального коефіцієнта локалізації* [1]:

$$K_{л} = \frac{\sum |\bar{S}' - \bar{H}'|}{100} \quad (2)$$

Значення загального коефіцієнта забезпеченості знаходяться у межах від нуля до одиниці. Якщо  $K_{л}$  дорівнює або близький до нуля, то це свідчить про рівномірність забезпечення населення торговельною площею, якщо його значення наближається до одиниці — про нерівномірне. Коефіцієнт локалізації книготорговельних підприємств по Україні становить 0,536, що свідчить

про недостатню пропорційність розміщення книготорговельної мережі в Україні. Це підтверджується і розрахованим коефіцієнтом кореляції, значення якого (0,533) також свідчить про незначну залежність кількості книгарень від чисельності населення в регіоні.

Для характеристики забезпеченості населення роздрібною книготорговельною мережею також розраховується *коефіцієнт щільності книготорговельної мережі*, що характеризує число книжкових магазинів, що припадає на 100 тис. населення [1]:

$$K_N = \frac{N}{H} 100000, \quad (3)$$

де  $N$  — кількість магазинів, од.;  $H$  — чисельність населення, чол.

У Франції на 100 тис. населення припадає п'ять книжкових магазинів, у Німеччині — 6,7, Польщі і Данії — 8,3, Норвегії і Нідерландах — 10, Фінляндії — 14,3 [2]. За даними моніторингу кафедри ОВПК, в Україні на 100 тис. населення припадає 2,22 книгарні. Однак розмах варіації цього показника по окремих регіонах є суттєвим — від 0,6 книжкових магазинів на 100 тис. осіб у Вінницькій області до 7,11 книгарень у Харківській. Загалом по 15 областях та м. Києву і Севастополю число книгарень є нижчим від середнього рівня по Україні.

Для забезпечення більш пропорційного розвитку стаціонарної книжкової торгівлі по регіонах доцільним є збільшення числа закладів торгівлі. Як показник, прийнятий за основу для розрахунку був використаний середній рівень забезпечення населення закладами стаціонарної книжкової торгівлі по Україні. Результати розрахунків наведені у табл. 3.

Таблиця 3

### Кількість стаціонарних книгарень для забезпечення пропорційного розвитку книготоргового бізнесу по регіонах України

Регіон	Проектна кількість стаціонарних книгарень за умови досягнення середнього рівня забезпечення населення закладами стаціонарної книжкової торгівлі по Україні	Відхилення від реальної кількості
1	2	3
Вінницька	37	27
Донецька	100	49
Житомирська	29	13
Запорізька	40	25
Івано-Франківська	31	16
Київська	38	3
Кіровоградська	23	12

Продовження табл. 3

1	2	3
Луганська	52	29
Одеська	53	20
Полтавська	34	15
Сумська	26	4
Тернопільська	24	7
Херсонська	24	5
Хмельницька	30	13
Чернівецька	20	11
Чернігівська	25	10
м. Київ	61	11
м. Севастополь	8	3
<b>Україна</b>	<b>x</b>	<b>273</b>

Отже, одним з напрямів стратегії розвитку книгопоширення в Україні є приріст числа стаціонарних книгарень. Нагальним є відкриття нових книгарень у тих регіонах, де кількість об'єктів стаціонарної форми книжкової торгівлі є менша, ніж середня величина по Україні. Загальний приріст кількості книгарень має становити 273. Досягнення запроєктованих показників числа книгарень дасть можливість забезпечити більш пропорційне розміщення книготорговельної мережі в Україні, про що свідчить проектний показник загального коефіцієнта локалізації — 0,316.

Таким чином, кількість закладів книжкової торгівлі є високодинамічним показником, з одного боку, через нестійкість до коливань ринкової кон'юнктури, з іншого — через відсутність значних бар'єрів вступу у галузь, насамперед, фінансових.

Книжкова торгівля в територіальному розрізі розвивається нерівномірно. Сприяють збільшенню кількості книгарень велика кількість видавництв, специфіка регіону (туристичний, освітній центр тощо), створення владними органами на місцях лояльних умов оренди тощо.

Отже, для рівномірного розвитку книжкової торгівлі у регіонах слід забезпечити пропорційність розміщення, тобто територіальну наближеність стаціонарних книготорговельних закладів до потенційних покупців.

Питання розбудови книготорговельної мережі має вирішуватися в комплексі, починаючи з акумулювання достовірної статистичної інформації щодо кількості суб'єктів книгопоширення. Значна варіація офіційних статистичних даних пояснюється недосконалістю методики обліку зазначених об'єктів спостереження. Зокрема, не враховуються книготорговельні заклади,



що функціонують на базі видавництва, гуртівень, бібліотек. Таким чином, це питання (удосконалення методики статистичного обліку суб'єктів книжкової торгівлі) може бути предметом подальшого наукового дослідження.

1. Григорова З. В. Актуальні проблеми розвитку книготоргівельної галузі України / З. В. Григорова, Л. П. Шендерівська // Вісник Київського національного ун-ту технологій та дизайну. — 2009. — № 1 (45). — С. 118–125. 2. Держкомтелерадіо зупинить руйнування книготоргівельної мережі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable\\_article?art\\_id=60813](http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=60813). 3. Результати третьої хвилі дослідження книжкового ринку: покущі книжок в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://maidan.org.ua/static/mai/1179338434.html>. 4. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про вимоги щодо функціонування об'єктів роздрібною торгівлі книжковою продукцією від 25 червня 2008 р. — за №902-р. Сеньківський В. М., Читання як проблема вільного часу. За результатами соціологічного статистичних досліджень. / В. М. Сеньківський, Т. В. Олянишен, А. М. Штангрет, О. В. Мельников. — 2009.

## **К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТИ РАЗМЕЩЕНИЯ СЕТИ КНИГОТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ**

*По данным мониторинга кафедры организации издательского дела, полиграфии и книгораспространения издательско-полиграфического института НТУУ «КПИ» 2005–2008 гг. анализируется состояние розничной сети книготорговли: количество и качество предприятий. Подаются показатели и методика расчетов пропорциональной сети розничной книжной торговли.*

## **TO QUESTION OF DETERMINATION OF PROPORTION OF PLACING OF NETWORK OF KNIGOTORGOVEL'NOY IN UKRAINE**

*Based on the monitoring by the chair of publishing, printing and book distribution of the KPI national university in 2005–2008, the condition of retail book distribution network is analyzed: the quantity and quality of businesses. Indicators and methodology of calculating the proportional network of retail book distribution are defined.*